

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ М. КИЄВА ЯК ОСЕРЕДОК ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ

Володимир Гребенніков – к.і.н., проф.
Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

THE STATE ARCHIVE OF KYIV AS A SOURCE OF HISTORICAL MEMORY ABOUT KYIV AVIATION INSTITUTE

Volodymyr Grebennikov – PhD (History), Prof.
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

The article on the basis of documents of the State Archive of Kiev depicts the history of Kyiv Aviation Institute (1933–1941).

Key words: archive fund, Kyiv Aviation Institute, faculty, teaching staff, students, education, aircraft detachment, parachute group, research.

Державний архів м. Києва (далі – ДАК) зберігає найцінніші документи з історії міста Києва, що відображають соціально-демографічне, економічне, політичне і культурне життя міста та його жителів, починаючи з XVII ст. по теперішній час. Серед чисельних фондів архіву чільне місце посідає фонд Київського авіаційного інституту (Р-341). Саме в ньому зосереджена найбільша кількість документів стосовно організації та діяльності Київського авіаційного інституту (накази, звіти, протоколи, листування, відомості про професорсько-викладацький склад і контингент студентів тощо), з якого веде свій початок один із потужних вищих навчальних закладів незалежної України – Національний авіаційний університет. Історія Київського авіаційного інституту (КАІ) в деяких монографічних виданнях, підготовлених на основі опублікованої літератури та певних документів з архіву м. Києва та архіву НАУ, вже висвітлювалася [1, с. 25–48; 2, с. 8–40]. В даній статті лише на основі документів ДАК розкриваються основні аспекти діяльності КАІ у 1933–1941 рр.

КАІ було засновано згідно Постанови Ради Міністрів СРСР від 25 серпня 1933 р. Архівні документи розкривають, що процес його створення відбувався на базі авіаційного факультету Київського машинобудівного інституту (директор Сергеев Є.В.), сформованого у 1931 р., де на 1 квітня 1933 р. навчалася 1046 слухачів та 18 аспірантів [3, арк. 24–24 зв.].

Із матеріалів фонду ДАК дізнаємося, що із-за затримки звільнення будинку для інституту по вул. Леніна, 51 (нині Б. Хмельницького) заняття в КАІ розпочиналися 15 вересня 1933 р. Навчально-виховний процес забезпечували 36 штатних викладачів та 19 позаштатних, зокрема 11 професорів, 17 доцентів і 27 асистентів [3, арк. 67]. У складі інституту спочатку було створено: 4 факультети – літакобудування, моторобудівельний, експлуатаційний, наземних споруд, 10 кафедр – експлуатації (нач. доц. Лаврой), моторів (проф. Ланге), деталей машин (проф. Шульц), математики (акад. Кравчук), фізики (проф. Штрум),

© Володимир Гребенніков

теоретичної механіки (проф. Штаерман), аеродинаміки (доц. Путята), електротехніки (проф. Наумов), соціально-економічних дисциплін (доц. Костюченко), технології матеріалів (проф. Кучугуренко) [3, арк. 84; 4, арк. 1–4]. Крім того, з 1933 р. при інституті діяв вечірній робітничий факультет (більше 300 слухачів), який влітку 1935 р. було розформовано.

У 1933–1934 рр. очолював Київський авіаційний інститут В.М. Подпорінов, а його заступниками працювали М.С. Королько, Н.П. Резнік та В.С. Алексєєв. Адміністрація разом з громадськими організаціями інституту, серед яких наймасовішими були профспілкові організації співробітників та студентів, провели, як відзначалося в листі начальника КАІ В.М. Подпорінова до урядової комісії з розміщення центральних закладів, «значну роботу, цілком виправдовуючи своє існування, як Інституту» [4, арк. 18]. В КАІ здійснювалися заходи щодо зміцнення навчальної бази, яка у 1934 р. включала 5 лабораторій, 11 кабінетів, бібліотеку (понад 18 тис. томів), кресельну, фізкультурний зал, кінолабораторію [4, арк. 18].

Важливе місце в роботі інституту відводилося українізації. В довідці заступника начальника КАІ М.С. Королько «Про стан українізації КАІ ім. К.С. Ворошилова» (1934 р.) відзначалося, що викладання українською мовою проводилося 21 викладачем, стільки ж могли проводити лекції українською мовою, а 24 ще не можуть. Газета «Червоні крила» видається українською і російською мовами. Листування в межах УСРР здійснюється українською, а для співробітників КАІ «працюють курси укромови від Державних курсів українознавства» [4, арк. 31].

З метою отримання студентами додаткової спеціальності пілота у 1933 р. було створено «льотно-підйомну групу» – льотний загін КАІ (з відповідним устаткуванням) під керівництвом досвідченого пілота В. Головізіна, до якого зарахували 303 осіб. На кінець 1933 р. його льотно-підйомний парк складався з 6 літаків – п'яти У-2 та одного К-4 [5, арк. 17зв.; 4, арк. 18]. Льотна база КАІ розташовувалась на аеродромі заводу № 43 Цивільного повітряного флоту, а навчання з об'єктивних причин проводилися зі слухачами на аеродромі «Трансавіація» у Броварах [5, арк. 10, 12, 17 зв.]. Серед 6 пілотів-інструкторів льотного загону була Н.Н. Федутенко, якій у 1945 р. було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Льотний загін КАІ у 1933 р. організував також діяльність парашутної секції, до якої було подано 417 заяв студентів, і планерної школи, до якої зарахували 100 осіб, хоча бажаних було значно більше [5, арк. 39].

У підпорядкуванні КАІ з 1933 по 1936 рр. знаходився радгосп «Ударник» у Бориспільському районі (директор його призначався керівництвом вузу). Він був зобов'язаний «поставляти продукцію сільського господарства контингенту Інституту», а колектив вузу надавав певну допомогу радгоспу як матеріально-технічним забезпеченням, так і робочою силою під час осінньо-польових робіт [6, арк. 323].

Запровадження форменого одягу і відповідних відзнак працівників ЦПФ (1934 р.) поширювалося і на співробітників та студентів КАІ. Інститут

використовував для своїх студентів гуртожиток студентського містечка Київського політехнічного інституту, в якому за КАІ закріпили 70 кімнат в гуртожитку № 2 і 17 кімнат в гуртожитку № 3 [3, арк. 67 зв.].

За час існування інституту в ньому проводилися структурні зміни. Зокрема, за розпорядженням Управління навчальними закладами ЦПФ і наказом начальника КАІ Д.В. Глинчука (керував інститутом з серпня 1934 по травень 1935 р.) від 28 травня 1935 р. ліквідовувалися існуючі і створювалося два факультети – загальнотехнічний (начальник доц. Я.Д. Лівшиц) та експлуатаційно-механічний (начальник В.М. Павлов) [7, арк. 229].

Періодично змінювалася кількість викладачів і студентів. Так, у вересні 1933 р. в КАІ було 55 осіб. професорсько-викладацького складу, у жовтні – 83 особи, а станом на 4 квітня 1941 р. працювало 47 чол. (професорів, докторів наук – 7, доцентів, кандидатів наук – 23, асистентів – 17) [3, арк. 67, 96; 10, арк.18]. Це було пов'язано також з необґрунтованою ліквідацією КАІ у червні 1937 р. і перетворенням його на філію Ленінградського інституту інженерів ЦПФ. У штатному розписі на 1938 р. постійного складу по Київській філії ЛІІ ЦПФ передбачалося лише 38 осіб [8, арк. 43–44]. Після відновлення КАІ (липень-серпень 1938 р.) колективу інституту довелося зі значними труднощами вирішувати кадрові питання.

З часом зменшувався і контингент студентів. У вересні 1933 р. на усіх 4 факультетах навчалося 1022 студенти 1-4 курсів (за національністю найбільше було українців), а станом на 12 липня 1941 р. – 311 студентів (273 чоловічої і 38 жіночої статі) [3, арк. 87]. Керівництво інституту постійно турбувалися про підвищення якості навчання. З цією метою використовувалися різноманітні форми організаційної роботи, зокрема й соціалістичні змагання [4, арк. 20–26].

Інститут мав воєнізований характер. Так, наказом начальника КАІ (№ 23, лютий 1935 р.) було сформовано полк студентів інституту, з відповідними підрозділами – батальйони, роти, його командний склад [7, арк. 47–61]. В КАІ проводилася також значна оборонно-масова робота. На кінець 1933 р. інститутом підготовлено: 36 ворошиловських стрільців, 120 класних стрільців, 40 парашутистів, а також 80 осіб до стрибків, 100 планеристів, 340 чол. склали норми ГПО [9, арк. 20]. За словами начальника КАІ В.М. Подпоронова, «інститут став центром парашутного мистецтва в м. Києві» [4, арк.18 зв.].

Документи архіву містять багато матеріалів про науково-дослідну роботу викладачів і студентів. Їх наукові праці публікувались як окремими виданнями, так і в збірниках праць, насамперед в «Трудах КАІ» та «Сборнике трудов КАИ». Наприклад, вже у 1933–1934 н.р. молоді фахівці КАІ сконструювали двигун для електростанції літака-гіганта АНТ-20 «Максим Горький» [4, арк.18 зв.]. За час навчання в КАІ студент В.М. Челомей (1933–1937 рр.) написав і видав свою першу наукову працю – короткий курс «Векторное исчисление» (1935 р.) і 19 наукових статей, присвячених, насамперед, теорії коливальних і динамічній стійкості пружних

систем. Пізніше В.М. Челомей став видатним вченим, Генеральним конструктором ракетно-космічних систем, двічі Героєм Соціалістичної Праці, лауреатом Ленінської та трьох Державних премій.

Начальник КАІ М.Г. Горчаков (1936–1941 рр.) у листі начальнику Управління навчальних закладів і бойової підготовки ЦПФ від 4 квітня 1941 р., підсумовуючи діяльність КАІ відзначав, що за роки свого існування він випустив 810 інженерів, багато з яких стали провідними фахівцями, відомими керівниками підрозділів цивільної авіації [10, арк. 17].

У 1941 р. мирна праця колективу КАІ була перервана нападом фашистської Німеччини на СРСР і початком Великої Вітчизняної війни. 22 червня 1941 р. наказом начальника КАІ була створена команда місцевої протиповітряної оборони (25 осіб). Разом з тисячами киян студенти і співробітники інституту будували оборонні споруди, відновлювали зруйновані підприємства і заклади, греблі, будували паромні переправи, влаштовували протитанкові «їжаки», барикади на вулицях Києва, тощо. Усі ці роботи продовжувалися до евакуації інституту з Києва в липні 1941 р. Тоді ж частина викладачів і студентів пішла на фронт, а інших студентів направляли навчатися до військових училищ. Обладнання і найважливіше майно інституту було перевезено до м. Актюбінськ. Сюди ж евакуювали співробітників інституту та членів їх сімей.

20 вересня 1941 р. в Актюбінську на базі евакуйованого інституту було створено 46-ту навчально-технічну ескадрилью ЦПФ, яка стала готувати спеціалістів з експлуатації літаків У-2 і П-5 (командир Подчасов П.Г.).

Таким чином, документи архіву дають цілісну, об'єктивну інформацію про створення та діяльність Київського авіаційного інституту, висвітлюють багатогранну працю професорсько-викладацького складу з підготовки кваліфікованих кадрів, їх науково-дослідну роботу, турботу про військово-патріотичне виховання студентської молоді. Проаналізовані архівні документи доводять, що Державний архів м. Києва є осередком історичної пам'яті про КАІ і в цілому культурним надбанням киян та усього українського народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Киевский институт инженеров гражданской авиации (1933–1993): Очерк истории / А.Ф. Вовчик, В.Н. Гребенников, И.П. Челюканов [и др.]. – К.: КМУГА, 1994. – 578 с.;
2. Національний авіаційний університет (1993–2003): Нариси історії / Бабак В.П., Кулик М.С., Касьянов В.О., Гребенніков В.М. та ін. – К.: НАУ, 2003. – 240 с.
3. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.2.
4. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.23.
5. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.9.
6. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.36.
7. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.35.
8. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.76.
9. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.1. – Стр.1.
10. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-341.- Оп.4. – Стр.26а.